

NESVYŽIAUS RADVILŲ BIBLIOTEKOS PAVELDAS LIETUVOJE

DAIVA NARBUTIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka
Žygimantų g. 1/8, LT-01102 Vilnius, Lietuva
El. paštas: narbutiene@mab.lt

LDK didikų Radvilų giminė savo valdose buvo sukaupusi gausius ir reikšmingus knygų rinkinius. Viena iš turtingiausių laikoma Nesvyžiaus pilies biblioteka, kurią XVI a. viduryje pradėjo kaupti Lietuvos didysis kancleris Mikalojus Radvila Juodasis. Susidomėti Nesvyžiaus ordinacijos Radvilų kultūros paveldu Lietuvoje paskatino kaimyninių šalių – Lenkijos, Baltarusijos (iš dalies ir Rusijos) – kultūros įstaigų iniciatyvos iširti Nesvyžiaus Radvilų kultūrinį palikimą, pasklidusį po įvairias valstybes. Lietuvos bibliotekose yra žinoma tik keletas išlikusių egzempliorių su Nesvyžiaus Radvilų ekslibrisais: trys – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, po vieną – Vilniaus universiteto ir Kauno technologijos universiteto bibliotekose bei Kazio Varnelio namų-muziejaus knygų rinkinyje. Į K. Estreicherio bibliografijos institute sukurtą elektroninį Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos senųjų knygų katalogą įtrauktas ir vienas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos egzempliorius. Tik sisteminga senųjų knygų fondų patikra ir proveniencijos registravimas leis atskleisti dar ne vieną tokią knygą, papildysiančią tarptautinę rekonstruojamos bibliotekos katalogo duomenų bazę.

Reikšminiai žodžiai: bibliotekos, knygos, rinkiniai, katalogai, knygos ženklai, ekslibrisai, Lietuvos Didžioji Kunigaikštija.

Radvilų giminės atskirai pristatyti nereikia; literatūros apie ją esama daugiau negu pakankamai. Mūsų tyrimui svarbu paminėti, kad ją sudarė trys šakos: Medilo, Goniondo ir Raigardo; Nesvyžiaus ir Olykos; Biržų ir Dubingių. Pastarosios dvi ypač ryškiai formavo LDK XVI–XVIII a. politikos, visuomenės, kultūros gyvenimą. Susirūpinti Nesvyžiaus ordinacijos Radvilų kultūros paveldu Lietuvoje paskatino kaimyninių

šalių – Lenkijos, Baltarusijos (iš dalies ir Rusijos) – kultūros įstaigų iniciatyvos iširti būtent šios Radvilų šakos linijos – Nesvyžiaus – kultūrinį palikimą, išbarstytą po įvairias valstybes. Dar 1994 m. Lenkijos mieste Olštynė (Olsztyn) buvo surengta tarptautinė konferencija „Radvilų knygų rinkinių tyrimai“. Pranešimuose, kuriuos skaitė knygotyriminkai iš Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos, buvo kalbama ne tik apie

Nesvyžiaus bibliotekos rinkinius, bet ir aptariami kai kurie kiti su Radvilomis susiję knygos kultūros klausimai. Konferencijos medžiaga publikuota atskiru leidiniu [3]. Šioje konferencijoje buvo pareikšta mintis, jog reiktų sutelkti įvairių šalių: Baltarusijos, Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos, knygos kultūros tyrėjus įgyvendinti bendrą programą, kurios tikslas – bibliografinė Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos rekonstrukcija. Iniciatyvos rengiant šią programą ėmėsi Baltarusijos nacionalinė biblioteka, pasitelkdama UNESCO struktūrinius padalinius: Baltarusijos nacionalinę UNESCO komisiją ir UNESCO Maskvos biurą. 2007 m. balandžio 27 d. Minske, Baltarusijos nacionalinėje bibliotekoje, įvyko pirmasis Tarptautinės tarybos vykdančios Radvilų dokumentinio paveldo ir knygų rinkinių virtualios rekonstrukcijos projektą posėdis. Jame dalyvavo 28 atstovai iš Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos kultūros įstaigų, taip pat atstovas iš UNESCO Maskvos biuro Marius Lukošius. Pasitarimai vyko dvi dienas atskiromis sekcijomis. Jose buvo svarstoma, kaip įgyvendinti virtualios rekonstrukcijos projektą, atskleidžiant Radvilų Nesvyžiaus ordinacijos archyvinį palikimą, knygų rinkinius, pilies muziejaus registrą. Aptartas ir priimtas komunikatas, numatantis pagrindines tolesnės veiklos gaires. Konferencijos metu Nesvyžiuje buvo atidengta paminklinė lenta, liudijanti, jog architektūrinis-kultūrinis Radvilų rezidencijos kompleksas įtrauktas į UNESCO kultūros ir gamtos vertybių Pasaulio paveldo sąrašą (2005 m.).

Minske vykusiame tarptautiniame pasitarime paaiškėjo, kad mūsų kaimynai baltarusiai, lenkai, rusai yra toli pažengę tirdami Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos paveldą. O štai Lietuvoje padėtis yra neaiški, sudėtinga: išsamesnių tyrimų, atskleidžiančių šios bibliotekos istoriją ir palikimą mūsų šalies bibliotekose, nėra¹. Kita vertus, susitikimas Minske paskatino pasidomėti, kas iš Radvilų knygų rinkinių yra išlikę institucinėse mūsų šalies bibliotekose, pirmiausia Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, kuriame dirba šių eilučių autorė. Apie pastarojoje bibliotekoje saugomus leidinius su Radvilų proveniencija šio straipsnio autorė skaitė pranešimą 2007 m. gruodžio 13–14 d. Varšuvoje, Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje, vykusioje konferencijoje „Radvilų šeimos Nesvyžiaus knygų kolekcija. Kolekcijos atkūrimo tyrimų rezultatai“. Šis mokslo simpoziumas tapo dar vienu reikšmingu žingsniu link tarptautinės programos vykdymo rekonstruojant Radvilų dokumentinį paveldą ir knygų rinkinius². Tad šio straipsnio tikslas – aptarti ir įvertinti Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos

¹ Žinoma, čia nekalbame apie kitus *radviliados* aspektus: archyvinio palikimo registras ir analizės, politinės ir kultūrinės šios didikų giminės veiklos studijos bei daugelis kitų reikšmingų su Radvilomis – ne tik ir net ne tiek Nesvyžiaus, kiek kitų šakų (ypač Biržų ir Dubingiu) – susijusių darbų rodo išties gražų Lietuvos istorikų darbų indėlį atskleidžiant Radvilų politinio ir kultūrinio aktyvumo reikšmę valstybės istorijoje.

² Pranešimą skaitė ir Lietuvos bibliotekų istorikas Arvydas Pacevičius, paminėjęs Vilniaus universiteto bibliotekoje surastus leidinius su Radvilų nuosavybės ženklais.

paveldo Lietuvoje tyrimų padėtį. Kas saugoma mūsų bibliotekose? Kiek apie tai yra žinoma pas mus ir kitur? Kokios yra šio paveldo sklaidos perspektyvos tiek Lietuvoje, tiek kaimyniniuose kraštuose?

Iš karto reikėtų pripažinti, jog šiame straipsnyje nebus pateiktas visų Lietuvos bibliotekose esamų knygų su Nesvyžiaus Radvilų proveniencijomis sąrašas. Tokio sąrašo kol kas nėra, nes nė vienoje bibliotekoje nevykdoma sisteminga tokių leidinių paieška ir registracija. Padėtis pati savaime nėra nei graudi, nei džiuginanti. Tokia bibliotekinio ir knygotyrimo darbo realybė: duomenys renkami sporadiškai, po kruopelę – rekataloguojant senuosius fondus, netyčia atvertus iš lentynos paimtą knygą ar pan. Suprantama, straipsnio autorė geriausiai susipažinusi su tyrimų būkle Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje – joje šiaudien žinomos keturios knygos su Radvilų (ne tik Nesvyžiaus) nuosavybės ženklais. Tokių knygų esama ir Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje, ir Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje, ir Kauno technologijos universiteto Retų knygų skyriuje, na, galbūt dar vienoje kitoje valstybinėje bibliotekoje ar privačiame kolekcininko rinkinyje.

Straipsnyje aptartos Lietuvoje esamos (ir šiuo metu žinomos) knygos papildys rekonstruojamos Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos katalogą, kuris jau pradeda savo virtualų gyvavimą. Mat ne taip seniai žengtas dar vienas reikšmingas žingsnis telkiant įvairių šalių bibliotekininkus, bibliografus

ir knygos istorikus, siekiant aprašyti Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos paveldą. Karolio Estreicherio bibliografijos institutas Krokovoje, vadovaujamas prof. Wacława Waleckio, pradėjo kaupti elektroninę duomenų bazę *Radvilų Nesvyžiaus ordinacijos bibliotekos senų knygų katalogas. XVI–XVIII a. lenkiški leidiniai* [19]. Čia skelbiami išsamūs duomenys apie žinomus lenkiškus egzempliorius su Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos nuosavybės ženklais. Projekto (mokslinis vadovas – instituto darbuotojas Stanisławas Siess-Krzyszczkowski) aprašyme pateikta ir trumpa senosios bibliotekos istorija. Šiame kataloge taip pat jau yra ir Lietuvos MA bibliotekos egzempliorius (I. Kownackio *Sparta Polska*).

APIE NESVYŽIAUS RADVILŲ BIBLIOTEKĄ

Kunigaikščių Radvilų giminė savo valdose turėjo ne vieną turtingą ir puikiai sukomplektuotą biblioteką. Kaip yra pažymėjusi Lenkijos mokslininkė Zoja Jaroszewicz-Pierśławcew, dar nėra parašyta monografijų, skirtų Nesvyžiaus Radvilų bibliotekai [53, 9]. Tačiau šios bibliotekos istorija ir likimas drauge su Radvilų giminės kultūrinės veiklos rezultatais yra tyrinėta lenkų [8; 36; 40; 18; 21], baltarusių-rusų [34; 46; 48] mokslinėje spaudoje. Tyrinėta ir Lietuvos kultūros istorikų darbuose [1; 2; 7; 12; 15; 22; 43]. Kita vertus, parašyti studiją apie Nesvyžiaus Radvilų biblioteką būtų ne taip jau paprasta: vis dar tyrinėjami gausūs archyviniai dokumentai, atskleidžiantys naujų istorinių faktų ir pateikiantys kitokių

interpretacijų. Dėl to anksčiau skelbtos publikacijos apie šią biblioteką priimtinos kritiškai, koreguotinos.

Vienos iš turtingiausių Radvilų bibliotekos – Nesvyžiaus ordinacijos – knygų rinkiniai pradėti kaupti apie XVI a. vidurį, kai Nesvyžių valdė Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565). Tuo metu pagal 1551 m. Žygimanto Augusto privilegiją³ Nesvyžiuje pradėta kaupti po vieną visų LDK dokumentų egzempliorių. Taip buvo formuojamas ne tik spausdintų knygų rinkinys, bet ir LDK archyvas [48, 141]. 1584 metais po piligriminės kelionės į Šventąją žemę Lietuvos didysis maršalka Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616) Nesvyžiuje pastatydino mūrinę pilį; viena jos salė buvo paskirta bibliotekai. Pats Radvila Našlaitėlis, turėdamas mokslinių interesų, labai rūpinosi bibliotekos komplektavimu: domėjosi Europos (ypač Italijos ir Vokietijos) knygų rinkos mokslo ir literatūros naujienomis, per tarpininkus įsigydavo bibliotekai naujų spaudinių; knygas jam siūsdavo ir patys autoriai [21, 194]. Dalis knygų į Nesvyžiaus pilies biblioteką bus patekę ir iš kardinolo Jurgio Radvilos (1556–1600) rinkinių Vilniuje [36, 52; 33, 185]. Išlikęs kardinolo Jurgio dalies bibliotekos, patekusios į Nesvyžių, registras (21 pozicija) yra vienas iš seniausių Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos tyrimų. Tarp aprašo sudarytojų – žinomas LDK raštijos kūrėjas, poleminių raštų autorius Andrius Jurgevičius (m. 1640) [46, 103].

³ Būtina nurodyti, kad ši privilegija – apie 1721–1744 m. sukurta klastotė [21, 197].

XVII a. Nesvyžiaus pilies biblioteka toliau buvo pildoma kitų ordinacijos paveldetojų. Nuo 1642 m. ja rūpinosi jauniausias M.K. Radvilos Našlaitėlio sūnus Aleksandras Liudvikas Radvila (1594–1654). Lenkijoje, Kurniko bibliotekoje, saugomas 1651 m. katalogas, sudarytas Nesvyžiaus magistrato nario Jono Hanovičiaus, atskleidžia bibliotekos komplektavimo ir tvarkymo struktūrą [21, 195; 46, 103]. Anot Konstantino Avižonio, apie 1930 m. atlikusio šio katalogo nuorašą, jį sudaro keturios pagrindinės dalys: 1) sisteminis; 2) abėcėlinis; 3) knygos svetimomis kalbomis; 4) rankraščiai [1, 9–15]. Sisteminiame katalogo sąrašė [2] atsispindi 31 skyrius (787 knygų). Didžiausią dalį sudaro įvairaus turinio literatūra, paskui – istorijos veikalai, geografijos darbai, teologijos, filologijos, teisės, filosofijos literatūra, medicinos knygos, karo mokslo leidiniai [1, 15].

Istoriografijoje kartais minima, jog dalis (455 knygos) Nesvyžiaus bibliotekos Boguslavo Radvilos (1620–1669) testamentu 1668 m. buvo padovanota Karaliaučiaus pilies bibliotekai [9, 250; 12, 184; 48, 143]. Vis dėlto paskutinis Biržų ir Dubingių šakos Radvilų atstovas Boguslavas (nuo 1638 m. LDK vėliavininkas, 1646 m. LDK arklidininkas), matyt, nesietinas su Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos likimu. Be to, sprendžiant iš 1671 m. sudaryto ir 1673 m. išspausdinto dovanotų knygų katalogo prarmės [13], knygos į Karaliaučių buvo atvežtos iš B. Radvilos bibliotekos Slucke.

XVIII a. Nesvyžiaus Radvilų biblioteka išaugo iki didžiulio masto: apie 1770 m.

joje, valdant Karoliui Stanislovui Radvilai, pramintam „Ponu mieluoju“ (1734–1790), buvo apie 20 000 knygų ir kitokių spaudinių [36, 52]. M. Nikolajevo manymu, šis skaičius per didelis [49, 7–9], nes dar 1764 m. rugpjūčio 16 d. Gardine vykusio konfederacijos seimo nutarimu iš Nesvyžiaus pilies turėjo būti konfiskuoti aktai ir dokumentai, susiję su Lietuvos visuomeniniais reikalais. Kiek ir kokių dokumentų buvo paimta, nėra aišku, tačiau Nesvyžiaus pilies biblioteka pamažėle ėmė prarasti savo kolekcijų vientisumą, o konfiskuoti dokumentai pateko į įvairias Lenkijos bibliotekas [48, 143–144]. Be to, biblioteka galėjo dar nukentėti per 1768 metų išpuolius prieš Nesvyžiaus pilį. 1772 metais, po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, Nesvyžiaus pilies biblioteka (apie 15 000 pavadinimų) [19] buvo išgabenta į Rusiją ir perduota Mokslų akademijai Peterburge.

XVIII a. pabaigoje buvo sudarytas Radvilų bibliotekos, atvežtos į Peterburgą, katalogas (*Catalogus Bibliothecae Radzivilianae*), 1801–1840 m. katalogas buvo papildytas. Šis rankraštinis inventorių XVIII a. bibliotekininkų buvo sutvarkytas teminiu principu (iš viso 18 skyrių). Daugiausia čia būta religinės literatūros (maldaknygės, pamokslai, stebuklų aprašymai, Bažnyčios, ne tik katalikų, bet ir stačiatikių, unitų bei evangelikų, istorijos veikalai). Taip pat Nesvyžiaus Radvilų knygų rinkinyje buvo daug istorijos šaltinių publikacijų, politinės istorijos veikalų, grožinės literatūros kūrinių. Iš teminio suskirstymo matyti, jog Radvilos domėjosi ne tik humanitarine literatūra,

bet ir gamtos mokslų (chemijos, medicinos, žemės ūkio) darbais [50, 3–15].

Taigi 1772 m. išgabenus Nesvyžiaus ordinacijos knygų rinkinius, baigėsi pirmasis – senasis – turtingos LDK didikų Radvilų giminės bibliotekos gyvavimo etapas.

Biblioteka Nesvyžiuje iš naujo buvo atkurta XIX a. Pirmojo pasaulinio karo metais ji buvo išgrobstyta, bet vis pasipildydama gyvavo iki 1941 m. [34; 51, 303].

BIBLIOTEKOS LIKIMO KLAUSIMU

1772 metais į Rusiją išgabenta Nesvyžiaus Radvilų biblioteka pradėjo savo keliones po įvairių šalių institucines knygų saugyklas. Daugiausia knygų liko Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje, parengusioje ir publikavusioje dviejų dalių katalogą [49; 50]. Tačiau ne visos į Sankt Peterburgą patekusios knygos ten liko. Dalis knygų 1813 m. buvo išsiųsta į Maskvos universitetą atnaujinti sudegusios jo bibliotekos. 1829 metais dalis teologinės ir juridinės literatūros iš Radvilų rinkinio buvo išgabenta į Helsinkio universitetą [49, 9]. Įvairiais keliais takeliais dar XVIII amžiuje knygos ir archyviniai dokumentai išklydo į Lenkijos bibliotekas. Tos kelionės iš Nesvyžiaus bibliotekos ir archyvo, kur ir po didžiojo konfiskavimo dar buvo likę knygų bei dokumentų, tęsėsi ir XIX a. pradžioje. Be to, XIX–XX a. vėl buvo išgabename ir naujai atkurta biblioteka. Iš naujosios Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos knygų daugiausia liko Baltarusijoje: Antrojo pasaulinio karo pradžioje jos iš Nesvyžiaus buvo pargabentos į Minską.

Tačiau karo metais Radvilų knygų rinkinys buvo išvežtas į Vokietiją, iš kur sugrąžintas 1945 m., pasibaigus karui. Šiandien šis rinkinys išskaidytas per tris Baltarusijos bibliotekas [51, 303–304]: knygos saugomos Nacionalinėje mokslų akademijos Centrinėje mokslinėje J. Kolaso [52], Baltarusijos nacionalinėje ir Vyriausybiniėje (dabar – Prezidentinėje) bibliotekose [45]. Taip pat knygų su Nesvyžiaus Radvilų proveniencija esama Estijoje (Tartu universiteto bibliotekoje), Vokietijoje.

Siekiant rekonstruoti Nesvyžiaus pilies bibliotekos palikimą būtina žinoti, kas joje buvo saugoma. Tad archyvuose esami rinkinių sąrašai, katalogai, kuriuos yra studijavę baltarusių [47], lenkų [plg. 53], rusų (čia daugiausia yra nuveikusi Olga Guseva, kartu su kolegomis parengusi Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje Slavų fonde saugomų lenkų leidinių su Nesvyžiaus Radvilų proveniencija katalogą [49] ir pagal inventorines Radvilų bibliotekos knygas rekonstravusi dalį Nesvyžiaus bibliotekos fondų [50]) istorikai, – svarbus žingsnis link knygų paieškos ir bibliotekos atkūrimo.

Kitas svarbus etapas link Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos rekonstrukcijos – proveniencinių knygų ženklų atpažinimas. Kaip ir įprasta, Radvilų nuosavybės knygos buvo žymimos įrašais, ekslibrisais, superekslibrisais, rečiau – antspaudais (vėlesnės bibliotekos knygos). Vienas iš pirmųjų, aprašiusių Radvilų ekslibrisus, – lenkų archeologas, heraldikos ir numizmatikos tyrėjas bei ekslibrisų kolekcininkas Wiktoras Wittygas (1857–1921) [44]. Apie Nesvyžiaus ordi-

nacijos Radvilų grafinius knygos ženklus duomenų 1926 m. yra pateikęs ir lietuvių menotyrininkas Paulius Galaunė (1890–1988) savo nedidelės apimties Lietuvos ekslibrisų tyrime [12]. Bene išsamiausiai Radvilų giminės knygų ženklus yra aprašęs lenkų meno istorikas, grafikas Tadeusz Konradas Przyppkowski (1905–1977). Jo tekstais [35]⁴ rėmėsi ir Vincas Kisarauskas (1934–1988), rašydamas Lietuvos knygos ženklų sąvadą. Kiti lietuvių knygos ženklų bei rinkinių tyrėjai pateikia fragmentišku, kartais pasikartojančių šios bibliotekos gyvavimo faktų [14; 27; 41; 42; 43]. Apie bibliofilinius Radvilų rinkinius ir galimas jų saugojimo vietas glaustai yra rašiusi Alma Braziūnienė [7]. Vis dėlto iš Lietuvos kultūros istorikų darbų, padėsiančių identifikuoti Nesvyžiaus Radvilų rinkinių nuosavybės ženklus, kol kas išsamiausias išlieka 1984 m. išėjęs V. Kisarausko enciklopedinio pobūdžio darbas *Lietuvos knygų ženklai, 1518–1918* [22]. Radvilų bibliotekoms čia skirtas 21 straipsnis, iš jų vienuolika susiję būtent su Nesvyžiaus ordinacijos biblioteka.

RADVILŲ PROVENIENCIJOS KNYGOS LIETUVOS BIBLIOTEKOSE

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje kol kas yra žinomos trys knygos su Nesvyžiaus Radvilų proveniencija ir viena knyga, priklausiusi kitai Radvilų giminės šakai – Biržų ir Dubingių. Knygos saugomos Retų spaudinių skyriaus senosios lituanikos fon-

⁴ Už šio mašinraščio kopiją straipsnio autorė dėkoja p. Januszui Szymańskiui.

de [38, 21–22, 109–110] bei Vakarų Europos knygų rinkinyje. Visos jos turi ekslibrisus. Dvi iš jų turėjo priklausyti Nesvyžiaus bibliotekai didžiojo LDK kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos (1669–1719) valdymo laikotarpiu. Šio bibliotekos savininko ekslibrisas (*Ex bibliotheca ducali Radivilliana Nesvisiensi*) turėjo tris variantus, besiskiriančius dydžiais, detalėmis ir proporcijomis. Anot V. Kisarausko, ekslibrisas atspausstas nerūpestingai, o dailininkas nėra žinomas, nors kai kur klaidingai nurodomas Giršas Leibovičius (1700–1770). Sprendžiant iš to, kad ekslibrisė nesą Baltojo Erelio ordino, kuriuo K. S. Radvila buvęs apdovanotas 1705 m., jo atlikimas datuojamas dar iki šių metų [22, 93–94]. Šis grafinis knygos nuosavybės ženklas gali būti laikomas seniausiu išlikusiu Nesvyžiaus bibliotekos ekslibrisu⁵.

Kaip žinoma, K. S. Radvila buvo labai išsilavinęs žmogus, mokslus išėjęs užsienio universitetuose, mokėjęs keletą užsienio kalbų. Jį vadino *viva bibliotheca eruditionis* (gyvoji mokslingumo biblioteka), *politioris litteraturae prototypo* (meniškesnės literatūros prototipas). Bibliotekos komplek-

tavimui skyrė daug lėšų, tad jo laikais šeimos knygų rinkinys dar labiau praturtėjo. 1691 m. kovo 6 d. susituokė su kunigaikštyte Ona Sanguškaite (1676–1746) [24, 285], kuri iš Bialos pilies atsigabentomis knygomis Nesvyžiaus bibliotekoje sudariusi atskirą Bialos bibliotekos skyrių [36, 52; 8, 10; 22, 94; 49, 6–7]. Tačiau bibliofilė – taip ją vadina monografijos apie šią asmenybę autorė Wanda Karkucińska – Ona Radvilienė iš Sanguškų giminės po vyro mirties didžiąją savo gyvenimo dalį praleido tėvonijos pilyje Bialoje, kur sukomplektavo puikią jos asmeninius poreikius atitinkančią biblioteką [18, 93–107]. Tad knygos iš Nesvyžiaus keliavo į Bialą ir – atvirksčiai.

Lietuvos MA bibliotekoje knyga su K. S. Radvilos bibliotekos ekslibrisu (V. Kisarausko nurodytas 390 įrašo a variantas: 140×101 mm dydžio) yra 1703 m. Zamosťėje išėjęs Ignaco Kownackio parengtas rinkinys, skirtas Švenčiausiosios Mergelės Marijos stebuklingojo atvaizdo dominikonų bažnyčioje Lucke stebuklų aprašymams [25]. Šis religinio turinio leidinys turi panegirikos žanro ypatybių: jis skirtas bažnyčios globėjai Onai Radvilienei – kitoje antraštinio lapo pusėje išspausdintas Sanguškų herbas su epigramomis. Antroji leidinio dalis skirta vienuolio Karolio Franko gyvenimui. Ši dalis dedikuojama Karoliui Stanislovui Radvilai (yra herbas ir epigramos). Visa knyga skirta Radvilų giminės šlovinimui. Leidinys nėra bibliografinė retenybė: vien Mokslų akademijos bibliotekoje jų išlikę keturi egzemplioriai.

Be ekslibriso, kuris įklijuotas vidinėje pirmojo kietviršio pusėje, antrojo viršelio viduryje įspausta kunigaikščio karūna – kny-

⁵ Elektroniniame kolegų baltarusių leidinyje apie Nesvyžiaus kultūros paveldą [34] klaidingai nurodoma, jog seniausias žinomas Radvilų ekslibrisas buvęs sukurtas 1561 m. (valdant Mikalojui Radvilai Juodajam!). Leidinio sudarytojai remiasi iš A. Sajkowskio veikalo [37, 65] paimta iliustracija – 1651 m. J. Hanovičiaus parengto Nesvyžiaus pilies bibliotekos rankraštinio katalogo herbiniu antraštiniu lapu. Tačiau vis dėlto svarstytina, ar šis iliustruotas bibliotekos katalogo antraštinis lapas, nors ir vaizduoja giminės, kuriai priklausė biblioteka, herbą, laikytinas ekslibrisu.

grišio, priklausiusio Radvilų dvarui, darbo ženklas. Virš ekslibriso, kairiajame kamputyje, užrašyti skaičiai: 109/X.5. O kitoje antraštinio lapo pusėje, virš spausdinto herbo – knygos antspaudas: *Библ. Импер. Акад. Наукъ. Библиот. Импер. Акад. Сиен.* (su dvigalviu ereliu ir karūna). Odos įrišimo nugarėlė puošta auksuotais ornamentiniais įspaudais. Matyt, egzempliorius į Vilnių bus atkeliavęs apie 1814 m., kai dalis Nesvyžiaus archyvo buvo pergabenta į Lietuvą [22, 95].

Kita kunigaikščiui K. S. Radvilai priklausiusi knyga – romėnų istoriko Tito Livijaus Romos istorija vokiečių kalba, išleista Maince 1546 m. [28]. Antikos autorių veikalai Nesvyžiaus Radvilų buvo labai mėgstami: XVII a. viduryje sudaryto J. Hanovičiaus pilies bibliotekos katalogo vyraujančiame pasaulietinės istorijos skyriuje „Historiae profanae“ šalia Livijaus minimi Plutarchas, Tukididas, Ksenofontas, Tacitas, Svetonijus, Herodotas, Cezaris, Plinijus ir kt. [2]. O kur dar Aristotelio, Epikteto, Lukano veikalai, XVII a. išėję lenkų kalba Krokuvoje ir Olivijoje? Jų taip pat būta Nesvyžiaus Radvilų knygų rinkinyje – egzemplioriai šiandien saugomi Sankt Peterburge (Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje), Maskvoje (universiteto bibliotekoje) [19] ir kitur. Lietuvoje esamas Romos istorijos egzempliorius yra pažymėtas V. Kisarausko minimo 390 įrašo b varianto (dydis: 60×43 mm) ekslibrisu. Šis puikiai įrištas foliantas į Mokslų akademijos biblioteką pateko 1945 m. su baltarusių Ivano Luckevičiaus muziejaus Vilniuje rinkiniais⁶.

⁶ Šį egzempliorių pirmoji yra paminėjusi Z. Jaroszewicz-Pieresławcew [53, 13].

Trečioji knyga iš Nesvyžiaus bibliotekos turi defektinį, be viršutinės dalies ekslibrisą: *Ex bibliotheca Radviliana ducale Nesvisiensi.* Sprendžiant pagal išlikusios grafikos vaizdelio dalies dydį (110×92 mm) ir remiantis V. Kisarausku, šis ekslibrisas turėjęs būti H. Leibovičiaus darbas. Ekslibrisas buvęs sukurtas XVIII a. viduryje, apie 1750–1762 m. O jo savininku buvęs Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (1702–1762) – Karolio Stanislovo ir Onos iš Sanguškų sūnus. Didysis LDK etmonas, kultūros mecenatas, 1757 m. buvo apdovanotas Baltojo Erelio ordinu (jis pavaizduotas ekslibrisė). Pirmoji jo žmona buvo Uršulė Višnioveckaitė (1705–1753) – labai išsilavinusi asmenybė, rašytoja, savo knygų išsilavinusi praturtinusi Nesvyžiaus pilies biblioteką [22, 101].

Turima knyga – defektinis (be antraštinio lapo) evangelikų Biblijos egzempliorius [5]. Koku būdu šis 1632 m. išleistas Šventasis Raštas tapo katalikiškos bibliotekos nuosavybe? Galbūt paveldėjimo būdu (juolab kad pats leidinys dedikaciniais įrašais susijęs su Radvilomis). Į dabartinę Mokslų akademijos biblioteką šis egzempliorius pateko taip pat su likviduoto baltarusių muziejaus eksponatais.

Yra žinoma dar viena Radvilų proveniencijos knyga, kuri tiesioginių sąsajų su Nesvyžiumi neturi. Tai 1646 m. Gdanske išėjęs evangelikų giesmynas [17], išspausdintas drauge su maldynu [32]. Antraštinio lapo apačioje įrašyta: *Anna Maria X. Radziwiłowa Koniuszy* [na WXL?]. Jei tikėtume įrašo autentiškumu, ši knyga priklausė Onai Marrijai Radvilaitei (1640–1663), paskutiniojo

Biržų ir Dubingių šakos atstovo Boguslavo Radvilos žmonai.

Abu pastarieji evangelikų leidiniai – Biblija ir giesmynas su maldynu, – išėję toje pačioje kalvinistams ir liuteronams skirtų raštų leidėjo Andrejaus Hünefeldo (1581–1666) spaustuvėje Gdanske. 1632 m. lenkų kalba išspausdinta vadina moji Gdansko Biblija – pagrindinis Šventojo Rašto leidinys, skirtas Abiejų Tautų Respublikos evangelikų reformatų bendruomenei, – buvo pakartotas Brastos Radvilų Biblijos (1563) leidimas [20, lxj; 29, 6; 30, 248]. Taip pat Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos evangelikams buvo skirti ir Gdanske išspausdinto giesmyno su maldynu leidimai (1636, 1640, 1641, 1646, 1647, 1661, 1684, 1706) [10]. Tiek šie, tiek kiti, XVII a. Gdanske išėję evangelikų bažnyčių reikmėms skirti leidiniai buvo paplitę ir LDK [29, 18]. Tad suprantama, jog šių knygų būta Lietuvos evangelikų reformatų bendruomenės institucinėse ir privačiose bibliotekose⁷. Ir ne tik ten – Gdansko Biblija buvo skaitoma ir Olandijoje, kur studijavo reformatų jaunimas iš Abiejų Tautų Respublikos, o 1660 m. Amsterdame dar buvo pakartotas šio Šventojo Rašto leidimas [20, lxij]. Be to, Gdansko Biblija – reikšmingas lietuvių raštijos raidai leidinys: šia knyga kaip papildomu šaltiniu naudojosi pirmasis Biblijos vertėjas į lietuvių kalbą Samuelis Boguslavas Chylinskis

⁷ Tokių šių leidinių paplitimą liudija ir Lietuvos MA bibliotekoje esami egzemplioriai: 1632 m. Gdansko Biblijos su sena proveniencija yra 3 egz. [38, 21–22], tiek pat – ir 1646 m. giesmyno su maldynu egzempliorių [38, 109–110].

(apie 1634–1668). O juk lietuviškos Biblijos, skirtos LDK evangelikams reformatams, parengimas ir spausdinimas neapsiėjo be Radvilų – konkrečiai, be kunigaikščio Boguslavo Radvilos – globos ir palaikymo⁸. Tad būtų suprantama, jei 1632 m. Gdanske išėjusi lenkiška Biblija turėtų pastarojo Radvilos knygos nuosavybės ženklą. Tačiau išlikęs egzempliorius yra su Nesvyžiaus Radvilų, išpažinusių katalikų tikėjimą, bibliotekos ekslibrisu. Vis dėlto stebėtis tuo gal ir nereikėtų: juk, kaip jau buvo minėta, savo bibliotekoje Nesvyžiuje Radvilos buvo sukaukę įvairios literatūros tiek dalykiniu, tiek ir konfesiniu aspektais. O kad Gdansko Biblija nebuvo vienintelė (atsitiktinė) tokios tikiškos pakraipos literatūra, patvirtina ir tai, jog Nesvyžiaus pilies bibliotekoje būta ir 1636 m. A. Hünefeldo išspausdinto maldyno egzemplioriaus [31]⁹, ir Torunėje 1697 m. išėjusio liuteronų giesmyno [16]¹⁰.

Vilniaus universiteto bibliotekoje kol kas pavyko rasti tik dvi Radviloms priklausiusias knygas¹¹. Viena iš jų turi jau pirmiau

⁸ Kaip tik pirmiausia B. Radvilai – „reformatų bažnyčių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje šviesai ir ramsčiui“ – (tarp 15 kitų adresatų) skirta dedikacija apie 1660 m. veikiausiai Londone išspausdintame S. B. Chylinskio lotyniškai parašytame *Biblijos vertimo į lietuvių kalbą pagrindime* [30, 251, 261].

⁹ Dabar saugomo Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje: XXIX/6 19160) [19].

¹⁰ Egz. Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje: XXIX/a 5125 [19].

¹¹ Autorė dėkoja VUB Retų knygų skyriaus darbuotojams, leidusiems pasinaudoti tarnybine knygos ženklu kartoteka.

minėto Karolio Stanislovo Radvilos bibliotekos ekslibrisą [22, 93]. Antraštiniame lape dar įrašyta Nesvyžiaus pilies bibliotekos katalogo frazė: *Inscriptus Cathalogo Bibliothecae Arcis Nesuisiensis // Po Stan [...]*. Tai Cesare's Baronio'aus (Cesare Baronio; 1538–1607) *Bažnyčios metraščio* šeštasis tomas, išėjęs 1601 Maince [4]. Marmurine oda įrištas egzempliorius antrojo kietviršio vėdrodyje turi Radvilų knygrišiams būdingą įspaudą – kunigaikščio karūną. Įdomu pažymėti, jog kardinolas Cesare Baronio savo daugiatomį *Bažnyčios istorijos* veikalą pats yra siuntęs į Nesvyžių tuometiniam jo valdytojui Radvilai Našlaitėliui [21, 194], tad galima manyti, jog ši knyga Nesvyžiaus bibliotekoje atsirado kaip tik XVII a. pradžioje.

Antroji Vilniaus universiteto bibliotekoje žinoma knyga su Radvilų proveniencija – istorinis Samuelio Kuszewiczio parašytas ir 1645 m. Gdanske išleistas veikalas *Zbaravskio pasiuntinystės ir darbų, atliktų Otomanuose 1622 m., atpasakojimas* [26] turi dovanojimo įrašą, liudijantį, jog knyga 1737 m. Vilniuje buvo padovanota Naugarduko vaivada Stanislovui Radvilai, tad su Nesvyžiaus Radvilomis gal ir nesietina.

Kauno technologijos universiteto bibliotekoje yra žinomas Alberto Kojalavičiaus-Vijūko (1609–1677) Lietuvos istorijos antrojo tomo leidimo [23] egzempliorius su įprastu Karolio Stanislovo Radvilos bibliotekos ekslibrisu, minėtu aptariant Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos knygas. Pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos egzempliorius atspindi Nesvyžiaus Radvilų

bibliotekos vieno iš sisteminio skyriaus turinį – Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos (*Historiae Regni Poloniae et Magnus Ducatus Lithuaniae*). Abiejų Tautų Respublikos istorijos veikalų XVII a. viduryje būta dešimt [2]. Dabar Kauno technologijos universiteto bibliotekoje saugomas egzempliorius dar turi Vaclovo Biržiškos (1884–1956) bibliotekos ekslibrisą¹².

Bibliofilo Kazio Varnelio namų-muziejaus bibliotekoje yra knyga su minėtojo Karolio Stanislovo Radvilos bibliotekos ekslibrisu: *Ex bibliotheca Radivilliana ducali Nesvisiensi*. Almos Braziūnienės teigimu, šis ekslibriso variantas yra naujas, V. Kisarausko leidinyje neužfiksuotas: skiriasi dydis ir užrašo išdėstymas [6, 20]. O knyga, turinti šį Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos nuosavybės ženklą, – Szymono Starowolskio (Starowolskius, 1588–1656) lenkiškų pamokslų rinkinys, išleistas Krokuvoje 1649 m. [39]¹³.

Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos knygų kol kas nepavyko užfiksuoti. Tiesa, vieną, XVI a. Venecijoje išėjusią knygą italų kalba, Rankraščių ir retų knygų skyriaus

¹² Už nurodytą egzempliorių autorė dėkinga KTUB Retų knygų skyriaus vedėjai dr. Nijolei Lietuvninkaitei.

¹³ Nesvyžiaus pilies bibliotekoje būta ir kitų šio populiarus rašytojo, Krokuvos kanauninko Starowolskio, rašiusio lotynų ir lenkų kalbomis, veikalų, pvz., *Reformacya obyczaiow Polskich ...* Warszawa: druk. Pijarów, 1692; *Monumenta Sarmatarvm, ...* Cracoviae: in Officina Viduae & Haeredum Francisci Caesarij, 1655 [19].

darbuotojos parodė: ji yra parvežta iš Karaliaučiaus, į kurio pilies biblioteką buvo patekusi su Boguslavo Radvilos dovanotomis knygomis. Tad su Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos paveldu nesietina.

IŠVADOS

Sprendžiant iš turimų duomenų, Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos knygų Lietuvoje esama, tik jų kol kas žinoma nedaug. Kaip matyti, daugiausia Lietuvos bibliotekas pasiekusių egzempliorių yra pažymėta eruditu vadinto didžiojo LDK kanclerio Karolio Stanislovo Radvilos (1669–1719) bibliotekos ekslibrisais. Neabejotina, jog nuosekliai peržiūrėjęs bibliotekų senųjų knygų fondus egzempliorių su Nesvyžiaus ordinacijos Radvilų nuosavybės ženklais rastume ir daugiau. Bet ir šie pavieniai egzemplioriai atspindi Radvilų bibliotekos savininkų interesus, liudijančius jų įvairiapusiškumą, erudicijos lygį. Šios įvairiomis kalbomis (lenkų, vokiečių, lotynų) ir įvairia tematika

NUORODOS

1. AVIŽONIS, Konstantinas. *Nesvyžiaus Radvilų biblioteka XVII a. viduryje*: [mašinėraštis]. Kaunas, 1944. LNB RKRS, F. 47, b. 90.
2. AVIŽONIS, Konstantinas. *Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos 1651 m. katalogo, saugomo Kurnike, išrašai*. MAB RS, F206-102.
3. *Badania księgozbiorów Radziwiłłów*: materiały międzynarodowej sesji, Olsztyn 6–7 października 1994 r. Warszawa: Wspólne dziedzictwo, 1995. 110 p. ISBN 83-902167-2-8.
4. BARONIO, Cesare. *Annales ecclesiastici...* tomus sextus. Permissu auctoris editio postrema

(istorijos veikalai, grožiniai panegirikos kūriniai, pamokslai ir kita religinė literatūra) spausdintos knygos – tai tik menkas, fragmentiškas atspindys tos didžiulės ir turtingos Nesvyžiaus Radvilų bibliotekos, kadaise savo lentynose sukaupusios pačius naujausius, įvairiuose Europos miestuose leistus mokslinės, religinės, grožinės ir kt. raštijos paminklus. Be to, ypatingi Lietuvoje išlikusių egzempliorių įrišimai (su kunigaikščio karūnos įspaudais, kuriuos pačių savininkų pavedimu atliko Radviloms dirbantys knygrišiai) liudija ir bibliofilinius Nesvyžiaus Radvilų interesus.

Šiuo metu Lietuvos bibliotekininkams, bibliografams, knygotyriminkams svarbu sutelkti jėgas į Radvilų knygų paieškas ir šias knygas aprašius sudaryti kad ir nedidelį virtualų ar tradicinį katalogą. Tokiu būdu būtų galima aktyviau įsitraukti į tarptautinį projektą vykdant virtualią Radvilų dokumentinio paveldo ir knygų rinkinių rekonstrukciją.

ab ipsomet aucta et Recognita. Moguntiae: sumptibus Ioan. Gymnici et Antonij Hierati Colonie[n]s., 1601. VUB: III 16630.

5. *Biblia święta, to jest Księgi Starego y Nowego Przymierza z żydowskiego y greckiego języka na polski pilnie y wiernie przetłumaczone*. We Gdańsku: w drukarniey Andrzeja Hunefeldta, 1632. MAB: L-17/303/1.

6. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Knygos nuosavybės ženklas kaip knygos bibliofilinės vertės rodiklis (Kazio Varnelio bibliotekos pagrindu). *Knygotyra*, 2004, t. 42, p. 9–24.

7. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Radvilos. Iš *Lietuvos knygos veikėjai: biografijų žodynas=The Workers of the Lithuanian Book: a biographic dictionary*. Vilnius, 2004. CD-ROM.

8. CHWALEWIK, Edward. *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerije, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*. T. 2: N–Ż. Warszawa; Kraków: J. Mortkowicz, 1927, p. 7–11.

9. *Collection donated by Academy of Sciences of St. Petersburg to the Alexander University of Finland in 1829: an Annotated Catalogue / compiled by Sirkka Havu, Irina Lebedeva*. Helsinki: Helsinki Univ. Library, 1997.

10. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia polska*. T. 19. Kraków: czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1903, p. 83–85.

11. GALAUNĖ, Paulius. *Ex-libris Lietuvoje: (XVI–XX šimtmečiai)*. Kaunas, 1926, p. 19–20.

12. GALAUNĖ, Paulius. Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos. Iš: GALAUNĖ, P. *Dailės ir kultūros baruose: straipsnių rinkinys*. Vilnius, 1970, p. 182–185.

13. GRABE, Martinus Silvester. *Catalogus librorum quarumlibet facultatum a ... Boguslao Radziwil, Birsarum, Dubinkorum, Sluciae et Kopylii duce ..., quae Regiomonti Borussorum est, bibliothecae legato donatorum 1668*. Regiomonti: typis Friderici Reusneri, 1673.

14. FEIGELMANAS, Nojus. Pirmosios spausdintos knygos. Iš FEIGELMANAS, N. *Lietuvos inkunabulai*. Vilnius: Vaga, 1975, p. 508–510.

15. JUČAS, Mečislovas. Žinios apie Lietuvos XVII–XIX a. dvarų katalogus. Iš *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos: teminis mokslo darbų rinkinys*. Vilnius: Lietuvos TSR Valst. resp. biblioteka, 1985, p. 46–51.

16. *Kancynonai, to jest Pieśni Chrześcijańskie ku chwale Boga w Trojcy S. Jedynego, y poćiesz*

wiernych jego: porządkiem słusznym, z pilnością wielką, nad wszystkie pierwsze edycye, nie bez korektury znaczney, wydane; zprzydattkiem [sic] psalmow, y piosneczek teraz nowo złożonych, y z niemieckiego przetłumaczonych; aż też y modlitew różnych. W Thoruniu: nakładem Samuela Genera: drukował Jan Zacharyasz Sztoll, 1697.

17. *Kancynonai to jest, Księgi psalmów, hymnów y pieśni duchownych, na chwałę Boga w Trojcy S. Jedynego, Oyca Syna y Ducha Świętego, za zgodą wszystkich zborow ewangelickich koronnych, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y państw do nich należących, z dawniejszych kancynonatów, psalterzowy katechizmow zebrane y ... wydane*. A teraz znowu przedrukowane. We Gdańsku: drukował Andrzej Hünefeld, 1646. MAB: L-17/193/1.

18. KARKUCIŃSKA, Wanda. *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746): działalność gospodarcza i mecenat*. Warszawa: Semper, 2000.

19. *Katalog starych druków Biblioteki Ordynacji Nieświeskiej Radziwiłłów. Druki polskie XVI–XVIII w.* Opracowanie naukowe Stanisław Siess-Krzyszowski. Kraków: Collegium Columbinum, [s. a.] [ziüręta 2008 m. gegužės 12 d.] Prieiga per internetą: <http://www.estreicher.uj.edu.pl/bazy_bibliograficzne/index.php/75>.

20. KAVALIŪNAITĖ, Gina. Įvadas. Iš *Sa-muelio Boguslavo Chylynskio Biblija. Senasis Testamentas / [parengė Gina Kavaliūnaitė]*. T. 1: Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. xvij–ccxliij.

21. KEMPA, Tomasz. *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616): wojewoda wileński*. Warszawa: Semper, 2000.

22. KISARAUSKAS, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918*. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 90–101.

23. KOJALAVIČIUS-VIJŪKAS, Albertas. *Historiae Litvaniae pars altera, seu De rebus Litvanorum ... Antverpiae: apud Jacobum Meursium, 1669.* KTUB: Ds 3565.
24. KOTŁUBAJ, Edward. *Radvilos: Nesvyžiaus galerijos portretai.* Vilnius: Mintis, 1995.
25. KOWNACKI, Ignacy. *Sparta Polska, niezwycezonemi łaskawosci pierściami mocna Panna Najświętsza Marya w Cudownym Obrazie miasta stołecznego, ... w kościele Łuckim Dominikanskim, cudami, łaskami ... wystawiona ...* W Zamosciu: w drukarni Akademickiej, 1703. MAB: L-18/2-423.
26. KUSZEWICZ, Samuel. *Narratio legationis Zbaraviana, et rerum apud Otthomanos Anno 1622 gestarum...*Dantisci: apud Georgium Forsterum, 1645. VUB: III 3195.
27. LAUCEVIČIUS, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų irišimai Lietuvos bibliotekose.* Vilnius: Moksas, 1976, p. 57–58.
28. LIVIUS, Titus Patavinus. *Titi Livii de sae aller redsprehsten und hochberümpsten geschicht schreibers Römische Historien jetzundt mit gantzem fleiss besichtigt gebesert unnd gemehret: welche allen Rittermessigen, Gewaltigen, Regierern der Landt und Stett, so sich inn Tugent, Manhey, oder Ritterlichen thaten understehn zu üben...* Meyntz: getruckt durch Iuonem Schöffer, 1546. MAB: Ca 2-7.
29. LUKŠAITĖ, Ingė. „Knygos nobažnystės“ (1653) parengimo kultūrinė aplinka. Iš „*Knyga nobažnystės krikščioniškos*“ (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas: [straipsnių rinkinys]. Kėdainiai: Kėdainių krašto muz., 2001, p. 4–29.
30. LUKŠAITĖ, Ingė. Samuelio Boguslavo Chilinskio „Biblijos vertimo į lietuvių kalbą pagrindimas“. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 248–274.
31. *Modlitwy publiczne każdemu czasowi y potrzebam popolitym służące, za zgodną uchwałą zborow ewangelickich koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na wieczna cześć y chwale, Oycu, y Synowi, y Duchowi S. Bogu w Troycy S. jedynemu, y na pożytek kościoła jego wydane.* We Gdańsku: drukował Andrzej Hünefeld, 1636.
32. Idem. We Gdańsku: drukował Andrzej Hünefeld, 1646.
33. NARBUTIENĖ, Daiva. *Lietuvos Didžioios Kunigaikštijos lotyniškoji knyga XV–XVII a.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 184–186.
34. *Niasvizh: World Heritage Site and National Monument* [Elektroninis išteklius]. Minsk: Belarusian Research Centre for Electronic Records; National Commission on the Republic of Belarus for UNESCO [2005]. 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM).
35. PRZYPKOWSKI, Tadeusz. *Pierwszy szkic do opracowania księgoznaków Radziwiłłów* [masiškai kopijuojamas]. Jędrzejów, 1942. MAB RSS.
36. RADZISZEWSKI, Franciszek. *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych.* Kraków: nakł. autora, 1875, p. 52–54.
37. SAJKOWSKI, Alojzy. *Od Sierotki do Rybeńki: w kręgu radziwiłłowskiego mecenatu.* Poznań: Wydaw. Poznańskie, 1965.
38. *XVI–XVII a. lituanika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje: katalogas.* Sudarė Daiva Narbutienė, Violeta Radvilienė, Dalia Rauckytė-Bikauskienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
39. STAROWOLSKI, Szymon. *Arka testamentu, zamykająca w sobie Kazania niedzielne.* Cz. 2: Pars aestivalis. W Krakowie: w drukarni Krzysztofa Schedla, 1649.
40. TOPOLSKA, Maria Barbara. *Czytelnik i książka w Wielkiem Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku.* Wrocław: Ossolineum, 1984, p. 207–208.

41. VENGRIS, Vitolis E. *Iškilieji (istoriniai) Lietuvos ekslibriai iki XX amžiaus*. Roma, 1987, p. 191–192.

42. VENGRIS, Vitolis E. *Lithuanian bookplates. Lietuvos ekslibriai*. Chicago, Ill., 1980, p. 19, 21, 23, 25–27, 33.

43. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 508–510.

44. WITTYG, Wiktor. *Ex-libris'y bibliotek polskich XVII i XVIII wieku*. [Warszawa], 1903, p. 58–59.

45. ГЕРАСИМАЎ В. М. «Бібліятэка Нясвіжскай Ардынацыі Радзівілаў» у фондах Прэзідэнтскай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь. *Здабыткі*: дакументальныя помнікі на Беларусі. Мінск, 1998, вып. 3, с. 16–23.

46. ГОЛЕНЧЕНКО Г. Я. Крупные светские частновладельческие библиотеки Белоруссии и Литвы второй половины XVI–середины XVII в. *Из Федоровские чтения*, 1982. Москва: Наука, 1987, с. 100–114.

47. ГОЛЕНЧЕНКО Г. Описи библиотек и книжных собраний Радзивиллов в Национальном архиве Беларуси. *Из Badania księgozbiorów Radziwiłłów: materiały międzynarodowej sesji, Olsztyn 6–7 października 1994 r.* Warszawa: Wspólne dziedzictwo, 1995, p. 55–61.

48. НИКОЛАЕВ Н. В. Несвижская библиотека князей Радзивиллов. *Из Книга в России*

XVIII–середины XIX в.: сборник научных трудов. Ленинград: БАН, 1989, с. 140–147.

49. *Собрание польских старопечатных книг в Славянском фонде БАН*. Вып. 1: Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов. Составители О.В. Гусева, Е.В. Комиссарова. Санкт-Петербург: Библиотека Российской академии наук, 1999.

50. *Собрание польских старопечатных книг в Славянском фонде БАН*. Вып. 2: Несвижская ординатская библиотека Радзивиллов (реконструкция по архивным источникам). Составитель О. В. Гусева. Санкт-Петербург: Библиотека Российской академии наук, 2005.

51. СТЕФАНОВИЧ А. В. Библиотечное собрание князей Радзивиллов Несвижской ординации. *Книга: исследования и материалы: сборник*. Москва, 2005, по. 83, с. 300–311.

52. СТЕФАНОВИЧА. В. Книги Радзивиллов в коллекциях библиотеки Академии Наук Республики Беларусь. *Из Badania księgozbiorów Radziwiłłów: materiały międzynarodowej sesji, Olsztyn 6–7 października 1994 r.* Warszawa: Wspólne dziedzictwo, 1995, p. 63–86.

53. ЯРОШЕВИЧ-ПЕРЕСЛАВЦЕВ, Зоя. Книжные собрания Радзивиллов. История исследований в Польше. *Здабыткі*: дакументальныя помнікі на Беларусі. Мінск, 1998, вып. 3, с. 9–16.

THE HERITAGE OF THE LIBRARY OF THE NESVIZH RADZIWILLS IN LITHUANIA

DAIVA NARBUTIENĖ

Abstract

The Radziwills, an aristocratic family of the Great Duchy of Lithuania, amassed sizable book collections at their estates. Notable is the Nesvizh

castle collection, started in the middle of the XVI century by the Great Chancellor of Lithuania, Mikalojus Radvila (Radziwill) the Black.

In 1772, after the first division of the Republic of the Two Nations, this collection – one of the state's largest personal libraries – was removed to the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg.

The interest in the cultural heritage of the Nesvizh Radziwills in Lithuania was prompted by the initiative of the cultural institutions of neighbour countries (Poland, Bielorussia and, to a certain degree, Russia) to study the heritage of the Nesvizh Radziwills, dispersed throughout various countries. The last year, the virtual reconstruction of the Radziwills' collection in Nesvizh was a subject of international scientific

conferences and meetings, and of an international pilot project.

In Lithuanian libraries, there are several remaining copies with the ex-libris of the Nesvizh Radziwills: three in the Library of the Lithuanian Academy of Sciences, one each in the libraries of Vilnius University, of the Kaunas University of Technology and of the Kazys Varnelis house-museum. The electronic catalogue of the Nesvizh Radziwills' library, compiled in the Karol Estreicher Institute of Polish Bibliography, includes, among others, a copy from the Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Įteikta 2008 m. gegužės mėn.